

Co se týče Berkeleyho vztahu k přírodním vědám, můžeme se u něj setkat s tezemi, které - zdá se - odmítají nauku přírodních věd. Např. v reakci na Newtonovu gravitace, v tom smyslu, že by měla být esenciální kvalitou všech věcí a platící příčinou pro všechna tělesa, říká, že skutečnou příčinu všeho dění v přírodě je duch, mysl: „závisí to zcela na vůli vládnoucího ducha, který je příčinou toho, že určitá tělesa k sobě podle různých zákonů lnou či směřují, zatímco jiná tento duch drží ve stejné vzdálenosti a jiným dává zcela opačnou tendenci, totiž vzdalovat se od sebe právě tak, jak uzná za vhodné.“¹ Domnívám se, že Berkeley tím hlavně reaguje na to, že tyto přírodní zákony jsou považovány za něco nezávislého na mysli a odlišného od ní, jako když říká, že Newtonovo rozlišení času, prostoru a pohybu na absolutní a relativní, opravdový a jevový, matematický a obyčejný je absurdní, protože „předpokládá kvality, které mají existenci mimo mysl“² Odmítá tak jen to z přírodovědných poznatků, co pracuje s předpoklady, jakou je např. hmotná substance.

V klasické interpretaci Berkeleyho svět přede mnou existuje jako boží idea. Tím se řeší ona skepse, kdy pokud mám jev stromu přede mnou, nemohu vědět, jestli za ním ještě něco leží - nějaký skutečný strom nebo vůbec něco. Pokud je věc přede mnou pouze idea a nic jiného, pak odpadá otázka, co je za touto ideou, kterou vnímám. Je-li svět podmíněn vnímáním a existuje tak jen jako idea, pak dospívám k bodu, že není podmíněn mým vnímáním, ale Božím, a tak celý svět je sice ideou, ale Boží ideou. Svět je tak ustavičným sledem Božích idejí, předkládaných před nás - tím je naše poznávání světa jisté, neboť poznáváme jedinou skutečnost a tedy jedinou pravou skutečnost. Nejprve si musíme vyjasnit, zda máme na mysli, zda Bůh promítá svět jako ideje přímo do naší mysli, na plátno našeho vědomí, zda jsme jako Leibnizovi monády nebo myslíme předkládání idejí před nás ve více doslovném smyslu? Vzhledem k Berkeleyho odlišování ducha a idejí, bude nejspíše platit druhá možnost.

V jakém smyslu je tedy svět před námi boží ideou? Jestliže dospějeme k se stanovisku, že svět je možný jen jako idea, tj. podmíněn vědomím, konkrétně Božím vědomím, co se tím vlastně myslí?

I) Berkeley říká, že věci původně existují věčně jako ideje v boží mysli. Tyto ideje ale nemohou být totožné s idejemi smyslového světa, jež počal existenci v aktu stvoření, protože charakteristikou smyslových idejí je, že jsou zničitelné. O věcech tohoto světa tak nemůžeme mluvit jako o věčných božích idejích. Nemohli bychom ale říct, že tak, jak věci jako smyslové ideje začaly svoji existenci ve vztahu k nám, tak i ukončují existenci ve vztahu k nám? Tedy, že se proměňuje naše vnímání idejí, ale ideje jsou tak jedny a ty samé? Věc by byla boží ideou, o jejímž pravém způsobu existence nevíme vůbec nic, zatímco nám se dává iluzivně jako smyslová idea existující v čase, to znamená opět upadnou do skepse, protože znovu poznáváme pouze svět pro nás, svět jako jev - svět o sobě je pro nás utajen. Což by popíralo základní smysl tvrzení, že svět je pouze boží ideou, abychom se právě takovému duálnímu pojmání světa vyhnuli. Tato možnost tedy neplatí.

II) Dle Berkeleyho rozeznáváme ideje jako naše představy a smyslové ideje jako věci před námi. Jedny jsou neskutečné, druhé skutečné (rozdělujeme je na základě pravidelnosti, stálosti na jedné straně a intenzity, živosti, síly na straně druhé). Pokud by svět byl předkládán před nás ve formě sledu božích idejí, pak rozeznáváme dva druhy ontologicky rozdílných idejí - idea jako představa, idea jako skutečnost přede mnou. Které ontologické roviny by měly být tyto boží ideje?

¹ Berkeley, *Pojednání o principech lidského poznání*, str. 150 (§ 106).

² Berkeley, *Tamtéž*, str. 152 (§ 110).

1) Pokud by byla boží idea na ontologické rovině jako idea v mé mysli, pak bych nedokázal rozlišit rozdíl mezi ní jako světem, který přede mne položil Bůh, a ideou tohoto světa v mé mysli. Pokud tedy rozdíl mezi skutečným a představovaným je dán intenzitou, živostí, silou (jako je rozdíl mezi vzpomínanou bolestí a právě prožívanou bolestí). Intenzita idejí by byla na stejné úrovni. Mohli bychom ale ještě rozlišovat na základě pravidelnosti a řádu v idejích. Domnívám se ale, že živost má nejspíše větší roli při rozlišování skutečného od neskutečného - byť to tak explicitně Berkeley nikde nerozlišuje -, neboť při rychlém nahlédnutí světa rozpoznávám skutečnost světa během okamžiku na základě oné živosti, tj. nemusím nejprve nějaký čas pozorovat, jestli nahlédnuté prokazuje stálost a pravidelný děj. Takto by tedy věc jako boží idea nebyla také možná.

2) Pokud by svět jako boží idea byl na ontologické rovině smyslové ideje, o níž tvrdím, že je to materiální skutečnost přede mnou, odlišná od pouhé fantasmie mé mysli - pokud by tedy boží idea měla být takto chápána, pak vlastně říkám, že je totožná s materiální skutečností, jak ji běžně zakoušíme kolem sebe. Mohu takový svět pak nazývat materiální skutečnost nebo boží ideou, protože rozdíl by byl čistě slovní. Pak bychom museli ještě vysvětlit, proč tento materiální svět kolem mne tak komplikovaně nazývám boží ideou.

III) Pokud by navíc měl být svět utvářen jako idea, tj. kdyby Bůh před nás neustále kladl obraz světa, jako když se klade jedna idea za druhou, pak by to znamenalo několik obtíží:

1) Svět jako takový sled idejí by znamenal, že svět existuje potud, pokud existuje daná idea, nová idea by znamenala zánik starého světa stvoření nového - svět by byl neustále tvořen a ničen, což Berkeley odmítá:

a) explicitně říká, že je absurdní představa, že by svět byl tvořen a ničen s každým mrknutím mého oka, každým novým obrazem světa, ale má stálou existenci i bez mého vnímání³

b) navíc říká, že svět můžeme poznávat díky přírodním zákonům, ačkoli je prostorově či časově značně vzdálený, což už předpokládá nějakou kontinuitu v dění světa⁴.

2) Má-li každá idea jen jeden obsah, pak utvořený svět jako boží idea by měl mít také jen jeden obsah. Vnímaná realita by měla mít jediný význam. Berkeley ale řekne, že vnímaný svět může mít více rovin, např. když pozoruji veslo ponořené do vody - jedna rovina, když ho vnímám jako zlomené, druhou rovinou je, když zapojím svoji zkušenost, logické vyvozování, znalost přírodních zákonů a usoudím, že se jedná o optický klam a veslo je rovné. Takový svět je více-významový.

3) Pokud by byl svět stvořen a existoval jako boží idea, pak i vše ostatní stvořené ve světě mělo být boží ideou - tedy i člověk by byl takovouto ideou boží mysli. To je v rozporu s jinými částmi Berkeleyho tezí, kde striktně odlišuje ducha, o němž nemůžeme mít žádné „ideové“ poznání, od ostatních idejí světa, kdy je přesným opakem toho, co uchopujeme jako ideje.

4) Příležitostné věty v *Principiach* a *Třech dialogích*, které by mohli na první pohled potvrzovat, že Bůh utváří věci světa před námi jako své ideje, musí se číst v kontextu okolních vět. Potom ztrácejí svůj doslovný smysl, protože několikrát explicitně formuluje, že pravidla, podle kterých v nás Bůh utváří smyslové ideje, jsou přírodní zákony⁵. Svět se děje nikoli ustavičným zásahem boží ruky, ale pomocí přírodních zákonů.

a) Svět se musí dít pomocí přírodních zákonů, protože jsou pro člověka prospěšné, s jejich pomocí predikuje vývoj událostí a zajišťuje si jimi lepší život.

³ Např. Berkeley, *Pojednání o principech*, str. 122-123 (§ 45).

⁴ Berkeley, *Tamtéž*, str. 150 (§ 105).

⁵ Např.: „Pravidla či ustálené metody, podle nichž v nás mysl, na níž závisíme, vyvolává smyslové ideje, se nazývají *přírodními zákony*.“ (Berkeley, *Pojednání o principech*, str. 117 (§30)).

Berkeleyho Bůh je racionální Bůh, který by mohl zasáhnout do pravidelného chodu přírody, a tak způsobit nějaký zázrak a upozornit na sebe, ale raději nechává, aby ho člověk poznal z úžasu nad pravidelností a jemnou složitostí přírodního dění⁶.

b) Berkeley říká, že pokud by Bůh měl neustále řídit svým *fiat* celý svět, pak by stačilo, aby příroda byla jako hodiny bez vnitřního mechanismu. Pouze krabička s ciferníkem, který by Bůh stále posouval dopředu. Tento vnitřní mechanismus je ale nutný, aby ho člověk poznal, aby se z něj poučil, pochopil tak zákonitosti světa a byli mu k prospěchu.⁷ Bůh nemůže nahrazovat vnitřní mechanismus přírodních hodin, nemůže svou vůlí zasahovat do světa, ale svět se musí dít podle svého vnitřního mechanismu zákonů.

c) Berkeley navíc odmítá, že by v přírodě mohlo vzniknout něco zbytečného (nebo, že by Bůh stvořil něco zbytečného)⁸, pokud by Bůh utvářel obrazy světa před námi jako své ideje, - metaforicky řečeno - posouval osobně ručičkami hodin, pak by vnitřní mechanismu těchto hodin byl zcela zbytečný. Jelikož tento mechanismus ale existuje (a nad jeho jemnou složitostí žasneme), pak je buď zbytečný nebo jej Bůh utvořil jako samo-natahovací.

d) Pokud existují přírodní zákony, které predikují, co se bude dít, které utvářejí budoucí dění, pak toto budoucí dění nemůže být dílem Boha - ve smyslu, že by přírodní zákony určovaly, co má následovat a Bůh dle toho pak utvořil ideu světa, kterou před nás předloží. Můžeme-li to říct obecně, Berkeley považuje za výstřední představu, že by mohlo existovat něco, co by působilo na Boha jako podnět a popohánělo ho to k aktivitě - k tomu, aby vkládal ve správném čase, pořadí a podobě ideje světa do naší mysli.⁹ Přírodní zákony tak působí samy za sebe, nikoli skrze a s pomocí Boha.

Jak potom chápat tvrzení, že svět je boží ideou? Pokud bychom to vnímali v takto doslovném tvrzení, narazíme - alespoň se dle výše řečeného domnívám - na problémy spojené s tím, že není zřejmé, jakou ideou by takový svět měl být, popřípadě, že takto pojatý svět musí být v rozporu s dalšími Berkeleyho tezemi o charakteru světa. Pokud bychom Boha vnímali jako metodologickou pomůcku s jejíž pomocí Berkeley obhajuje poznatelnost světa, světa bez neznámých podstat a substancí (věcí o sobě), pak světem jako boží ideou chceme jen vyjádřit neproblematičnost a poznatelnost takového světa.

Co se týče Berkeleyho argumentace, která nás vede od jednoho tvrzení k druhému a zdánlivě opačnému. Uvedme např. postupné rozšiřování ústřední teze „být znamená být vnímán“, postup od relativnosti všech smyslových kvalit (jsou podmíněné mým vědomím), přes uznání jejich objektivnosti a nezávislosti na mém vědomí (jsou podmíněny božím vědomím), k opětovné podmíněnosti na mém vědomí (jsou podmíněné ve stvoření jako poznatelné pro nás). Kdy jedna teze vede k druhé, ale spíše než aby na předchozí navazovala, tak ji překonává, či ještě lépe - dává jí zcela nový rozměr. Krátce, jestli bychom v tom nakonec nemohli spatřovat ono odhazování wittgensteinova žebříku? Ale to už je možná zbytečná úvaha.

⁶ Berkeley, *Pojedná o principech*, str. 132 (§63).

⁷ Berkeley, *Tamtéž*, str. 130+131 (§60+62).

⁸ Např. Berkeley, *Tamtéž*, str. 127 (§53).

⁹ Berkeley, *Tamtéž*, str. 135 (§70-71).